

A PÉCSI OLTÁREGYESÜLET

Az első Oltáregyesületet 1849-ben Brüsszelben Meuss Anna bárónő alapította. Az új társulat kettős céllal jött létre: egyrészt az eucharisztikus kultuszt kívánta előmozdítani és népszerűsíteni, másrészt pedig a szegény templomok egyházi szereklle való ellátását próbálta megoldani, hogy méltó otthont teremthessen az ott őrzött Oltáriszentségnek. Az új szervezetet hamarosan megáldotta a pápa is számos búcsút engedélyezve neki.¹ Magyarországon első szervezetét 1859-ben Trautwein János piarista szerzetes és Cziráky Jánosné grófnő alapította Budapesten, amely később Országos Központi Oltáregyesület néven működött. A fővárosban gyorsan megerősödött a társulat és hamarosan vidéken is elterjedt.²

Pécsett az Oltáregylet 1899-ben jött létre Dulánszky Adolfné, Dulánszky Nándor korábbi pécsi püspök sógornője kezdeményezésére Baylon szent Paszkál pártfogása alatt, Heteyi Sámuel püspök erőteljes támogatásával.³ A Pécsi Püspöki Levéltár egy irata azonban arra utal, hogy már több mint tíz évvel korábban, 1888-ban is történtek kísérletek megalakítására – mivel a városban már több hölgy is a budapesti anyatársulat tagja volt –, azonban ez akkor valamilyen oknál fogva még nem sikerült és csak majd a katolikus megújulás éveiben került sor rá.⁴ Később a város első hitbuzgalmi társulatának tekintették,⁵ holott már 1869-től létezett ferences harmadrend Pécsett, mely azonban valószínűleg ekkoriban kevés működést fejthetett ki.⁶

A pécsi társulat alapvetően független szervezet volt, de a közös ügyekben a budapesti Országos Központi Oltáregyesülettel, mint a magyarországi hasonló társulatok központjával közvetlen érintkezést tartott fenn.⁷ Az országos társulati előírások ajánlották, hogy lehetőség szerint az egyes társulatok központja – ahol van – a helyi zárda legyen,⁸ ennek megfelelően Pécsett is a Miasszonyunk rend háza számított az egylet központjának, itt tartották általában a különféle gyűléseket és a munkadélutánokat is.

A pécsi egylet szervezete alapvetően a budapesti központi társulat szervezeti felépítését tükrözte.⁹ Élén a mindenkori püspök által az egyházmegyei papság köréből kinevezett igazgató állt, aki mellé a püspök szükség esetén

1 A főtársulat tagjai számára engedélyezett teljes és részleges búcsúk felsorolását lásd *Imádságoskönyv* 1912. 82–90.; Mészáros é. n. 34–37.; *Útmutató* 1915. 53–61.

2 MAKAY 1910.; Mészáros é. n. 23–24.; *Útmutató* 1915. 35–37, 85–87.; GÁRDONYI 2010. 33–34.

3 Pécsi Püspöki Levéltár (a továbbiakban PPL) 3691/1909. A társulat folyamatosan bírta a következő püspökök, Zichy Gyula és Virág Ferenc hathatós támogatását is.

4 PPL 1501/1888; PPL 2227/1900; PPL Körlevél 972/1899; *Pécsi Közlöny* 1900. június 29. 5.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. július–augusztus 7., 1940. február 1. 3.; *A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása*. 8.; *Tájékoztató* 1925.

5 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. július–augusztus 7., 1940. február 1. 3.

6 A pécsi ferences harmadrend 20. századi történetét részletesen lásd TENGELY 2017.

7 *Útmutató* 1915. 23–24, 65–71.; *Tájékoztató* 1925.

8 *Útmutató* 1915. 24.

9 *Útmutató* 1915. 10, 42–47, 91–92.; Mészáros é. n. 31–34.

másodigazgatót is kinevezhetett.¹⁰ Hetyei püspök az egylet első igazgatójának Virág Ferencet, a későbbi püspököt jelölte, akit 1902-ben Wajdits Gyula kanonok, székesegyházi plébános, majd 1920-ban Sipos István, a pécsi szeminárium kiváló egyházigazgatója követett. Ő 18 éven át töltötte be tisztségét, s 1938-ban adta át azt Várkonyi János szemináriumi lelkiigazgatónak.¹¹

Az igazgatót választmány segítette munkájában, melynek tagjai a gyakorlati ügyeket vezető elnöknő, az alelnöknő, a jegyző, a pénztáros, a könyvtáros és a több tucat tagból álló tanács volt.¹² A társulat első elnöknője az alapító Dulánszky Adolfné lett, akinek halála után 1909-ben egy másik, a püspöki aulához szintén közel álló hölgy, Zichy Gyula püspök nővére, Zichy Lujza grófnő vette át a tisztséget, aki évtizedeken át hűséggel vezette az egyletet Jellachich Lajosné alelnöknő és Gyulay Ilona titkár segítségével.¹³ A választmányi gyűléseket a nyári hónapok kivételével minden hónap utolsó péntekén tartották a Miasszonyunk zárda munkatermében az elnöknő elnöklete alatt, amelyeken az eucharisztikus életre buzdító szentbeszéd után a titkár, a pénztáros és a munkavezető előterjesztette jelentését és megbeszéltek a jövő teendőit.¹⁴

A társulat mindennapi életét az ún. terjesztőnők intézték, akik lebonyolították a gyűjtéseket és beszédtek a tagdíjakat. Ők havonta vagy negyedévente tartottak gyűlést az aktuális ügyek megbeszélésére. A század elején tucatnyi, míg az 1920–30-as években már több mint húsz terjesztőnő működött Pécsen.¹⁵

Az egylet évente tartott közgyűlést. A kezdetben ősszel, majd az 1920–1930-as évek fordulójától az év elején a Miasszonyunk zárdájában tartott közgyűlésen az igazgató elnöklete alatt a tisztviselők beszámoltak az egyesület évi működéséről és szükség esetén megválasztották az új tisztviselőket. A közgyűlések fényét emelte, hogy Virág Ferenc püspök, az egylet korábbi igazgatója is általában részt vett rajta. A gyűlés jegyzőkönyvét az egyházmegyei hatóságnak felülvizsgálatra fel kellett terjeszteni, ami jóváhagyás után általában nyomtatásban is megjelent.¹⁶ A közgyűlés időnként nagy ünnepélyesség-

¹⁰ *Tájékoztató* 1925.

¹¹ *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. december 23. 6., 1938. május 10. 4., 1940. február 1. 3.

¹² *Tájékoztató* 1925.

¹³ PPL 3691/1909; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. december 23. 6., 1930. április 1. 13., 1931. február 1. 4., 1932. március 1. 13., 1940. február 1. 3.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 8, 14–15.

¹⁴ *Dunántúl* 1911. november 23. 3., 1912. február 22. 4., 1912. március 28. 3., 1912. május 30. 2., 1912. augusztus 27. 2., 1912. szeptember 26. 3., 1912. október 16. 2., 1912. november 26. 3., 1914. január 27. 3., 1914. április 22. 2., 1914. május 27. 3., 1915. június 23. 2., 1917. január 23. 5., 1917. november 28. 5.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1922. január–február 27–28., 1922. május 74., 1925. december 1. 4., 1927. július–augusztus 7.; 1932. március 1. 13., 1933. március 1. 11.; *Tájékoztató* 1925; *A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása* 13–14.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 7.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 5.

¹⁵ *Tájékoztató* 1925; *Dunántúl* 1914. április 22. 2., 1915. március 2. 3.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1925. december 1. 4., 1927. július–augusztus 7., 1932. március 1. 13.; *A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása* 12–13.

¹⁶ PPL 3691/1909, 4006/1909, 4074/1910, 3765/1913, 3789/1914, 3127/1917, 4257/1918; *Pécsi Közlöny* 1900. június 29. 5–6.; *Dunántúl* 1911. október 24. 2., 1912. október 16. 2., 1912. október 17. 21., 1912. október 18. 2., 1912. október 22. 1., 1913. október 17. 2., 1913. október 21. 3., 1915. október 15. 3., 1915. október 19. 3., 1916. október 24. 4., 1917. október 23. 6., 1927. december 24. 3., 1929. novem-

gel tartották, például 1940. január 26-án, amikor az egyesület fennállásának negyven éves jubileumát ünnepelték a Belvárosi Katolikus Kör nagytermében.¹⁷

Az egyesület tagjai forrásaink szerint kizárólag nők voltak. A tagság között az általános egyesületi szabályok különbséget tettek rendes, résztvevő és jótévő tagok között. Rendes tagok lehettek azok, akik évente alamizsnát adtak az egyesület céljaira és vállalták, hogy havonta egy órát imádkoznak az Oltáriszentség tiszteletére otthon vagy a templomban. Aki az imaórát elmulasztotta vagy nem adott az egyesület céljaira alamizsnát, nem vétkezett ugyan, de nem is részesülhetett a társulat búcsúiban. Az alamizsna összege más egyházmegyékkel szemben Pécsen nem volt meghatározva, a gazdagabb tagok többet, a szegényebbek kevesebbet adtak. A rendes tagok minden búcsúban részesülhettek, amit a pápa a társulatnak engedélyezett.¹⁸ Az ún. résztvevő tagoknak azok számítottak, akik évente legalább 5000 koronát adományoztak az egyesület céljaira, de a havi imaórára valamilyen oknál fogva nem kötelezték magukat. A búcsúkat kivéve ők is részesültek az egyesület tagjaiért mondott imákban. Az ún. jótévő tagok pedig azok voltak, akik esetenként adakoztak az egyesület céljaira, de nem kötelezték magukat rendes évi járulék fizetésére. Őértük a segélyezett templomok hívei imádkoztak.¹⁹

1912-ben, tizenhárom év működés után a társulatnak 1017 tagja volt a városban.²⁰ Az elkövetkező években azonban csökkenést tapasztalhatunk, az 1920-as évek közepén tagjainak száma valamivel több, mint 800 fő volt,²¹ de még így is az egyik legnépszerűbb hitbuzgalmi társulatnak számított Pécsen. Az 1930-as években folyamatosan 600–700 között mozgott a tagok száma,²² az 1920-as évekhez képest a csökkenés feltehetően annak köszönhető, hogy 1929-ben a Gyárvárosban külön fiókegyesület alakult, így az itt lakó korábbi tagok nyilván ahhoz csatlakoztak.²³ Az 1940-es évek elején azonban a taglétszám tovább apadt – 1942-ben már csak 512 tagja volt a társulatnak²⁴ –, ami feltehetően egy előregedési folyamatot tükröz, annál is inkább, mert valószínűsíthető, hogy a fiatalok inkább az ekkoriban tucatjával alakuló, divatosabb új katolikus női egyesületekhez – a Mária-kongregációkhoz, a KALÁSZ-hoz, a DL-hez – csatlakoztak inkább, melyek a szűken vett vallási tevékenység

ber 30. 2., 1931. január 10. 2., 1935. január 26. 3., 1936. február 1. 3, 1938. április 30. 2., 1941. február 1. 4., 1944. április 16. 6.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1928. november 30. 17., 1931. február 1. 4., 1932. február 1. 14., 1933. február 1. 15., 1933. március 1. 11., 1934. február 13., 1935. február 47., 1937. január 11., 1938. május 104., 1940. február 1. 3.; *Tájékoztató* 1925; *A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása*; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása*; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása*.

17 *Dunántúl* 1940. január 27. 4.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1940. február 1. 3.

18 MÉSZÁROS é. n. 25.; *Útmutató* 1915. 21, 25, 40–41, 61–62.; *Tájékoztató* 1925; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1932. március 1. 13., 1941. március 1. 2.

19 MÉSZÁROS é. n. 26.; *Útmutató* 1915. 41–42.; *Tájékoztató* 1925.

20 *Dunántúl* 1912. október 22. 1.

21 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1925. december 1. 4., 1927. július–augusztus 7., 1927. december 23. 6.; *Dunántúl* 1927. december 24. 3.

22 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. május. 1. 3., 1931. február 1. 4., 1932. március 1. 13., 1933. március 1. 11., 1934. február 13., 1936. március 46., 1938. május. 104.; *Dunántúl* 1936. február 1. 3.

23 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1929. december 1. 18.

24 *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 8.

mellett a kulturális, szórakozási és társadalmi igényeiket is kielégítették. Bizonyára ezért foglalkoztak kiemelten az egyleti források az 1940-es évek elején az egylet „megfiatalításának” lehetőségével: a Női Ipariskola végzett növendékeinek egy csoportja megalakította a Szent Erzsébet Csoportot, mely csatlakozott az Oltáregylethez, így joggal lehetett remélni, hogy hamarosan kitermelődik egy új, fiatal és lendületes csapat, mely újra felvirágoztatja az egyletet.²⁵ Sajnos a II. világháború után bekövetkező politikai események ezt már nem tették lehetővé.

A pécsi Oltáregylet ún. főoltáregyesületnek²⁶ számított, hatásköre a szegény templomok felszerelését illetően az egész egyházmegyére kiterjedt, ahol csaknem minden nagyobb plébánián működtek fióktársulatai (filiák).²⁷ A fióktársulatok legdinamikusabban fejlődő időszakának a századfordulótól az első világháborúig tartó mintegy másfél évtized számított: 1903-ban az egyházmegyében 29 Oltáregylet működött,²⁸ melyek száma 1914-re megduplázódott 7255 taggal,²⁹ az 1920-as évek közepén pedig már egyházmegyei szinten közel tízezer tagról beszéltek, bár lehetséges, hogy ez inkább csak „marketingfogás” volt az egylet részéről.³⁰ Az 1930-as évek elejére a filiák száma további emelkedést mutat,³¹ az évtized első felében 62 filia tartozott a pécsi társulathoz.³² Az 1930-as évek második felében és az 1940-es évek első felében »valószínűleg a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus hatására «további növekedést tapasztalhatunk: 1935-ben a pécsi anyatársulatban és 69 filiája több mint 4500 tagot számlált,³³ mely 1943-ra 5320 főre emelkedett.³⁴ Azonban mindeközben a források tanúsága szerint meglazult a filiák kapcsolata a pécsi központi egyesülettel, mivel a gazdasági nehézségek miatt a helyi társulatok többsége bevételeit inkább a saját templomára használta fel, nem pedig a központba juttatta el, így az 1940-es évek elején a pécsi anyatársulat egyik legfőbb törekvése a filiákkal való szorosabb együttműködés újjáélesztése volt.³⁵

A pécsi Oltáregylet alapvető célkitűzésének megfelelően egyik legfőbb tevékenységi köre az Oltáriszentség szeretetének és tisztelésének megélése és

25 A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása 18.; Feltehetően ez volt az a csoportosulás, melyből 1943-ban létrejött az egylet ifjúsági csoportja. *Dunántúl* 1944. április 16. 6.

26 A főoltáregyesületek jellemzőit és hatáskörét lásd *Útmutató* 1915. 8–11, 43–44, 72–77.

27 Pécsi Katolikus Tudósító 1925. december 1. 4.; *Tájékoztató* 1925.

28 *Schematismus* 1903. 157–165.

29 *Schematismus* 1914. 179–201.

30 *Tájékoztató* 1925.

31 Az egyházmegye Dráván túli területeinek társulataival valószínűleg a Trianoni békeszerződés után már nem volt a pécsi anyatársulatnak kapcsolata, így az 1930-as évek adatai már kevesebb településre vonatkoznak, így arányaiban növekedést jelentenek.

32 Pécsi Katolikus Tudósító 1931. február 1. 4., 1932. március 1. 13., 1933. március 1. 11., 1934. február 13. 1929-ban Pécs városán belül is alakult egy új filia a Gyárvárosban egy népmiszió hatására – a Credo és az Élő Rózsafüzér Társulat fiókjával együtt –, mely szintén igen buzgó működést fejtett ki a következő években (*Pécsi Katolikus Tudósító* 1929. december 1. 18., 1930. február 1. 16., 1938. május 108.).

33 Pécsi Katolikus Tudósító 1936. március 46.

34 *Schematismus* 1943. 154–157.

35 A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása 4.; A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása 3–4, 8–9.

terjesztése volt. A tagok egyik legfőbb kötelessége volt, hogy amikor csak tehetik, vegyenek részt szentségimádáson, látogassák gyakran az Oltáriszentséget és ha bárhol meglátják, hajtsanak térdet előtte, valamint járuljanak minél gyakrabban a szentáldozáshoz. Az egylet emellett megkívánta, hogy tagjai használjanak fel minden alkalmat arra, hogy az Oltáriszentség tiszteletét mások között is terjesszék, például gondoskodjanak róla, hogy a súlyos betegekhez papot hívjanak.³⁶

A rendes tagok kötelessége volt ezen felül – mint fentebb említettük –, hogy havonta egy órát imádkozzanak az Oltáriszentség tiszteletére otthon vagy a templomban. Különösen ajánlották az éjszakai imaórát, mely nehezebb volt ugyan, de különös kegyelmekkel járt. Ha valaki munkája miatt nem tudta az egy órát egyvégtében elmádkozni – ami könnyen előfordulhatott például cselédeknel –, megengedett volt, hogy azt munka közben végezze, „csak igyekezzék dolgai közben a legfölségesebb Oltáriszentséggel lelkileg egyesülve maradni”.³⁷ Az imaórára nem írtak elő kötött imákat, bár ajánlották az Oltáriszentségről és Jézus Szent Szívéről szóló elmélkedéseket, a rózsafüzért az Oltáriszentségről szóló titkokkal, de legcélszerűbbnek tartották az Oltáregylet Vezérkönyvének³⁸ imáit.³⁹

A társulati szabályzat előírt tagjai számára havonta egy közös misét, ájtatosságot és szentségimádást is, amelyet a székesegyház Corpus Christi-kápolnijában tartottak minden hónap első vasárnapján. Ekkor a reggel 7 órai mise előtt közösen imádkoztak, majd a társulat élő és megholt tagjaiért tartott mise alatt megáldoztak, délután szentbeszédet hallgattak, utána pedig a Jézus Szíve litániát imádkozták el.⁴⁰ Ez a társulati imanap egybeesett a szokásos havi társulati szentségimádási nappal, amikor a Corpus Christi-kápolnijában az egylet tagjai egész nap felváltva Oltáriszentség előtt az egylet tagjai felváltva adoráltak a többi pécsi hitbuzgalmi társulat tagjaival.⁴¹ Virág püspök javaslatára 1941 márciusától ez az ájtatosság úgy módosult, hogy a délutáni litánia ideje alatt a tagok egy közös imaórát tartottak az imádásra kitett Eucharisztia

36 MÉSZÁROS É. n. 24–25, 41–42; *Útmutató* 1915. 39, 50–51.; *Tájékoztató* 1925.

37 *Tájékoztató* 1925.

38 *Vezérkönyv* 1895. és következő kiadásai.

39 MÉSZÁROS É. n. 25.; *Útmutató* 1915. 21, 25, 40–41, 61–62.; *Tájékoztató* 1925; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1932. március 1. 13., 1941. március 1. 2.

40 MÉSZÁROS É. n. 28.; *Útmutató* 1915. 20–21, 48.; *Tájékoztató* 1925; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 6.; *Dunántúl* 1914. január 27. 3., 1915. október 1. 3., 1917. január 4. 5., 1917. február 1. 5., 1917. október 4. 5., 1917. november 28. 5.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1921. június 3. 31., 1921. augusztus 20. 80., 1922. január–február 27–28., 1927. március 2. 17., 1927. július–augusztus 7., 1927. július–augusztus 22.

41 A székesegyházi első vasárnapi szentségimádáson az egyes társulatok tagjai 8 és 17 óra között fél óránként váltották egymást a következő sorrendben: Felnőtt Leányok kongregációja, Oltáregylet, Iparos Asszonyok kongregációja, Főreáliskola kongregációja, Kereskedelmi Iskolák kongregációi, Szociális Missziótársulat, Urak kongregációja, Leánygimnáziumi kongregáció külsős tagjai, Úrinők kongregációja, Oltáregylet, Leánygimnáziumi kongregáció belsős tagjai, Római Katolikus Polgári Leányiskola kongregációja, Pius Főgimnázium kongregációi, Püspöki Tanítóképző Intézet kongregációja, Leányalkalmazottak kongregációja, Úrileányok kongregációja, Ferences Harmadrend. *Dunántúl* 1917. január 5. 4., 1917. október 6. 6., 1917. december 1. 5.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1929. október 1. 13., 1941. március 1. 2.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 7.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 6.

előtt. Ezen az ún. szentórán az Actio Catholica által az 1940. november 24-i világháborús engesztelési napra kiadott imákat végezték.⁴² Ezen felül havonta egyszer külön gyászmisét is mondtak a társulat elhunyt tagjaiért.⁴³

Az egylet tagjai a város többi templomában tartott szentségimádáson is buzgón adoráltak, sőt, azokat gyakran ők is vezették.⁴⁴ Hasonlóképpen a körmeneteken is testületileg vettek részt, az egyházjog értelmében⁴⁵ a hitbuzgalmi társulatok közül a legelőkelőbb helyen, az Oltáriszentséghez legközelebb vonulva.⁴⁶

De ezen felül is minden alkalmat megragadott az egylet az eucharisztikus kultusz terjesztésére, például a társulat számára a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus miatt különösen nagy jelentőséggel bíró 1938-as szentév előkészítéseként az egylet vezetősége megszervezte a városban az állandó szentségimádást. Eszerint 1937. szeptember 5-től 1938 májusáig a központi fekvésű belvárosi plébániatemplomban a hívek hetente fél óra szentségimádást végeztek reggel 9-től este 7-ig, folyamatosan váltva egymást.⁴⁷

Időnként a vezetőség az egylet lelkeségével és céljaival megegyező könyvek kiadását is vállalta, például saját imakönyveik és egyleti kiadványaik⁴⁸ mellett 1907-ben kiadták Szilvek Lajos kanonok A szent mise című könyvét,⁴⁹ 1911-ben pedig Klett István a gyakori szentáldozásról szóló füzetét.⁵⁰

A szűken vett eucharisztikus kultusz ápolásán kívül is minden hitbuzgalmi rendezvénybe, illetve megmozdulásba szívesen bekapcsolódott az egylet. Például 1918 júniusában tagjai részt vettek a békéért tartott kilenc napi ájtatosságon a székesegyházban,⁵¹ csakúgy, mint húsz évvel később, 1938.

42 A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása 5., 14.; Pécsi Katolikus Tudósító 1941. március 1. 2.

43 Dunántúl 1912. november 5. 3., 1913. május 4. 5., 1914. január 27. 3., 1915. január 3. 7., 1915. február 7. 4., 1915. október 1. 3., 1917. január 4. 5., 1917. február 1. 5., 1917. október 4. 5., 1917. november 28. 5.

44 A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása 12–16.; Dunántúl 1913. március 19. 3., 1913. május 3. 2., 1915. február 4. 2., 1915. február 13. 2., 1915. március 31. 3., 1915. október 8. 4.; Pécsi Katolikus Tudósító 1932. március 1. 13., 1936. március 46. Például 1932-ben az egylet tagjai szentségimádáson vettek részt újév első három napján a székesegyházban, a farsang végén tartott engesztelő imádságon a belvárosi plébániatemplomban, Szent Fábán és Szent Sebestyén ünnepén, húsvét hétfőn az irgalmasok kápolnájában, október utolsó vasárnapján a Xavér-templomban, a ferences búcsúnapokon pedig a ferences templomban (Pécsi Katolikus Tudósító 1933. március 1. 11.).

45 MIHÁLYFI 1923. 618.

46 Útmutató 1915. 22.; A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása 7.; Dunántúl 1912. április 6. 3., 1913. március 19. 3., 1913. május 3. 2., 1913. május 22. 4., 1914. június 10. 2–3., 1914. június 11. 4., 1914. június 13. 4., 1915. június 2. 3., 1918. március 28. 2., 1918. május 26. 5.; Pécsi Katolikus Tudósító 1927. július–augusztus 7., 1929. március 1. 16., 1929. június 1. 7., 1930. június 1. 15., 1932. március 1. 13., 1936. március 46.

47 Pécsi Katolikus Tudósító 1937. szeptember 131.

48 Például: Tájékoztató 1925; A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása; Imádságoskönyv 1912; Az Oltáregyesület tagjainak följajnló imádsága é. n.; PPL 4128/1899; Dunántúl 1914. január 28. 4.

49 SZILVEK 1907.

50 KLETT 1911. Ismertetése: Dunántúl 1911. szeptember 28. 3., 1911. december 12. 4., 1912. január 11. 4.

51 Dunántúl 1918. június 1. 4.

szeptember 29–30-án a hazánk felvirágzásáért tartott könyörgő napon.⁵² 1932-től kezdve az is szokásba jött a társulatban, hogy – a pécsi Mária-kongregációk mintájára – évente zárandoklatot szerveztek a Dél-Dunántúl legnépszerűbb Mária-kegyhelyére, Máriagyűdre.⁵³ Az 1940-es évek elejétől pedig az Actio Catholica hitbuzgalmi jellegű akcióiba is bekapcsolódtak.⁵⁴

Az egylet szabályai előírták, hogy tagjai lehetőleg minden évben vegyenek részt lelkigyakorlaton.⁵⁵ Ennek megfelelően a társulat már a legelső évtől kezdve több napos lelkigyakorlatot a nagybőjti időszakban, rendszerint a Miasszonyunk zárda templomában. Később azonban kibővült a résztvevők köre és 1935-től az Oltáregylet szervezte a többi pécsi katolikus nőegylet több napos közös bőjti lelkigyakorlatát is, a megnövekedett létszámra való tekintettel már a székesegyházban.⁵⁶

Az Oltáregylet másik feladata a szentségi Jézus lakhelyének szebbé tétele volt adományokkal, egyházi ruhaneműk készítésével és a templomok gondozásával. A segílyt kérő templomok közül a plébániatemplomok és más olyan templomok, amelyekben az Oltáriszentség volt elhelyezve, előnyt élveztek.⁵⁷ Állandó „munkaüzeme” is volt erre a célra, a tagok egy-két hetente péntek délutánonként összegyűltek a Miasszonyunk zárda ún. munkatermében, ahol a szegény templomok számára varrtak és hímeztek ruhaneműket, de emellett helyi és vidéki megrendeléseket is vállaltak, sőt, a buzgóbb tagok otthon is végeztek ilyen feladatokat.⁵⁸ A tagok nagy lelkesedéssel vettek részt ebben: az egyletben negyven év alatt, 1940-ig 1046 kazulát, 32 dalmatikát, 240 pluviálét, 264 vélumot, 1840 korporálét, 496 oltárterítőt, 1056 ministránsruhát, 1020 ministránsinget és számtalan kisebb ruhaneműt varrtak az egyházmegyei templomok számára, nagyrészt ajándékképpen.⁵⁹ Az egylet tagjai által készített templomi ruhaneműkből az I. évtől kezdve évente kiállítást is rendez-

52 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1931. február 1. 4., 1938. október 160.

53 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1934. október 14., 1936. március 46., 1940. február 1. 3.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 7.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 7.

54 *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 6–8.

55 *Tájékoztató* 1925.

56 *Dunántúl* 1912. február 25. 6., 1912. március 1. 4., 1913. február 7. 3., 1914. március 1. 6., 1915. február 19. 2.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1922. január–február 27–28., 1922. március 35., 1925. április 5. 17., 1926. április 1. 19., 1927. március 2. 17., 1927. május 1. 3., 1927. július–augusztus 7., 1928. február 24. 20., 1929. március 1. 7., 1931. február 1. 4., 1932. március 1. 10., 1933. március 1. 5., 1933. március 1. 11., 1935. március 66., 1936. március 46., 1936. május 97., 1937. március 54., 1940. február 1. 3., 1941. március 1. 2.; *A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása* 15.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 7.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 5.

57 Mészáros é. n. 24–25, 29–31, 41–42.; *Útmutató* 1915. 24, 39, 47–48, 50–51.; *Tájékoztató* 1925; *A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása* 16–17.; *Dunántúl* 1911. július 11. 4., 1911. július 12. 3., 1911. december 2. 3. A társulat ilyen irányú tevékenységét részletesen lásd az éves közgyűlések leírásaiban (16. jegyzet).

58 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1925. december 1., 4., 1927. július–augusztus 7., 1927. december 23. 6., 1928. február 2. 17., 1931. február 1. 4., 1932. március 1. 13., 1933. március 1. 11., 1934. február 13., 1935. február 47., 1936. március 46., 1936. december 211., 1937. január 11., 1938. május 104. A források szerint az 1920-as években még hetente tartottak ilyen kézimunka-délutánt, de az 1930-as évek elejétől, a gazdasági világválság éveiben már csak két-három hetente, nyilván az egylet anyagi lehetőségeinek és ezzel összefüggésben a készülő tárgyak számának csökkenése miatt. A munkaüzem vezetője hosszú éveken át Lachinger Mária volt.

59 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1940. február 1. 3.

tek – más egyházmegyékhez hasonlóan⁶⁰ –, melyet ugyan az első világháború utáni években szüneteltettek a gazdasági nehézségek miatt, de 1938-tól újra megszervezték.⁶¹ A város periférikus, szegényebb negyedeiben álló kápolnákat különösképpen támogatta az egylet: mind a gyárvárosi, mind a Szövetség utcai szükségkápolna felszerelését nagyrészt a társulat adományozta,⁶² az 1920-as évek végén pedig a tagok aktívan bekapcsolódtak a gyárvárosi templom és plébánia építésére szervezett akcióba is.⁶³

Az egylet ilyen irányú működése komoly anyagi bázist igényelt, hiszen a templomokhoz illő minőségi alapanyagok sok pénzbe kerültek, még ha a munkaerő ingyen rendelkezésre is állt. Ezt egyrészt a tagdíjakból, másrészt a hívők jótékony adományaiból tudták fedezni, amely a források szerint – különösen az I. világháborúig – elég gazdagon folyt be. Nemcsak pénzt lehetett adományozni az egyletnek, hanem természetbeni dolgokat is, vagyis mindenféle, a templomi felszereléshez szükséges alapanyagokat és tárgyakat: szöveteket, cérnát, csipkét, terítőket, gyertyatartókat, lámpákat, kelyheket, szobrokat, képeket, keresztekét, stb.⁶⁴

Azonban a történelem viharait súlyosan megsínylette az egylet. Az I. világháború utáni zavaros gazdasági helyzet és a pénzromlás nagyon megbénította a társulat azirányú működését, hogy anyagilag támogassa a szegényebb templomokat. Az anyagbeszerzés szinte lehetetlenné vált és a nehéz gazdasági helyzetben a jötevők is kevésbé támogatták az egyletet, a fiókegyesületek pedig a befolyt tagsági díjakat az 1921-ig elhúzódó szerb megszállás miatti határzárlat és a posta megbízhatatlan működése miatt vagy nem tudták beküldeni a pécsi központba, vagy nem is akarták, hanem maguk használták fel saját templomuk javára. Mikor a gazdasági helyzet javult, ismét megindult a társulat templomsegélyező munkája, mely az 1930-as évek elejéig folyamatosan fejlődött.⁶⁵ Azonban a bekövetkező gazdasági világválság ismét negatívan hatott az egylet működésére. Míg 1908-ban közel 250 tárgyat tudtak adni a rászoruló templomoknak, addig például 1930-ban már csak 196 darab templomi ruhaneműt tudtak ajándékba készíteni 2000 pengő értékben, míg egy évvel később már csupán 140 darabot, mivel csak a tagdíjakra tudtak támaszkodni – azok is vidékről elég akadozva folytak be –, mert az egyéb adomá-

60 Mészáros é. n. 29.; *Útmutató* 1915. 49.

61 *Pécsi Közlöny* 1900. július 1. 5.; *Dunántúl* 1911. június 1. 3., 1911. június 25. 4., 1911. június 28. 3., 1911. június 29. 3., 1912. június 22. 3., 1912. június 23. 6., 1912. június 29. 3–4., 1912. július 2. 4., 1913. június 21. 2., 1913. június 28. 2., 1913. június 29. 6., 1914. június 18. 2., 1914. június 21. 6., 1914. június 25. 2., 1914. július 1. 3., 1917. október 23. 6., 1938. június 5. 8.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1922. május 74., 1938. június 126., 1940. február 1. 3.; *A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása* 18.; *Tájékoztató* 1925.

62 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. december 23. 17., 1930. április 1. 13.

63 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1928. április 1. 19., 1928. október 28. 22.

64 *Dunántúl* 1911. július 26. 4., 1912. január 25. 4., 1912. július 4. 2., 1912. október 17. 2., 1912. november 23. 3., 1913. február 7. 4., 1914. május 14. 3., 1915. augusztus 1. 3., 1917. október 4. 5., 1918. március 23. 6.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1925. december 1. 4., 1927. december 23. 6., 1932. március 1. 13., 1936. március 46.; Mészáros é. n. 26–27.; *Tájékoztató* 1925; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 10–11.

65 *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 3–4.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. december 23. 6., 1932. március 1. 13.; *Dunántúl* 1927. december 24. 3.

nyok teljesen elmaradtak. A következő években hasonlóan csekély maradt az egyesület bevétele és ennek megfelelően az ajándékba készített tárgyak száma, különösen a háború alatt.⁶⁶

Az egyesület tagjai más módon is kivették részüket a templomok gondozásából: a székesegyház és a nem szerzetes templomok rendbentartását, oltárainak virággal való díszítését is ők látták el.⁶⁷

Az Oltáregylet viszonylag gazdag könyvtárral rendelkezett. Forrásainkból nem derül ki, hogy ennek megalapítására mikor került sor: az 1908–1909-es egyesületi jelentés még nem említi,⁶⁸ azonban az 1916-os éves jelentés már igen, így ez az 1910-es évek első felére tehető.⁶⁹ A könyvtár célja más társulati könyvtárakhoz hasonlóan a tagok lelki és szellemi igényeinek kielégítése volt,⁷⁰ emellett a pénteki kézimunkadélutánokon a varrogató és hímegző tagok vallási könyvekből hallgattak felolvasást,⁷¹ így lehetséges, hogy a könyvtár létrehozását ez is motiválta. Az egyesület folyamatosan gyarapította könyvtárát, így az 1930-as évek eleji négyszáz kötetből állománya az 1940-es évek elejére 560–570 kötetre nőtt, részben vétel, részben a tagok, főleg a vezetőség könyvadományából. Sajnos pontos számokat nem ismerünk, mert a ránk maradt 1940-es és 1942-es oltáregyesületi jelentés ellentmondó adatokat tartalmaz: eszerint 1940-ben 565 kötetből állt a könyvtár, melyhez az évben legalább tíz könyvadomány járult, azonban az 1942-es jelentés csak 568 kötetet említ. Elsősorban vallási és szépirodalmi művek alkották az állományt: az 1930-as évek elején az állomány bő kétharmadát vallási, egyharmadát pedig szépirodalmi művek jelentették. A könyvtáros jelentése szerint az olvasók főként a vallási tárgyú műveket keresték. 1942-ben, amikor a fiatal leányokból álló Szent Erzsébet Csoport csatlakozott az Oltáregyletnek, szükségesnek tartották kimondottan lányoknak való művekkel gyarapítani a könyvtár állományát. Így főleg a korban népszerű katolikus nőírók – Csaba Margit, Gergely Jolán, Stadler Frida – ismeretterjesztő, erkölcsnemesítő és szépirodalmi jellegű munkáit szerezték be: 25 új kötetet 98,60 pengő értékben, így ekkor az állomány 258 darab szépirodalmi és 310 vallási témájú kötetből állt. Folyóiratok is jártak a könyvtárba: Zichy Lujza grófnő, az egyesület elnöknője fizette elő a könyvtárnak az *Örökimádást*, a Budapesti Központi Oltáregyesület hivatalos közlönyét, valamint a Kis Szent Teréz Rózsakertje című folyóiratot.⁷² Azonban a könyvtárat csak a tagok igen kis része látogatta: forrásaink szerint az egye-

66 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1931. február 1. 4., 1932. március 1. 13., 1933. március 1. 11., 1934. február 13–14., 1935. február 47., 1938. május 104.; *A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása* 16–17.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 9–10.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 13.

67 *Dunántúl* 1915. május 5. 4.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1925. december 1., 4., 1927. december 23. 6., 1932. március 1. 13., 1933. március 1. 11.

68 *A Pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása*.

69 *Dunántúl* 1916. október 24. 4.

70 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. július–augusztus 7.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 11.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 16.

71 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. december 23. 6.

72 *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 11.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 16.; *Pécsi Katolikus Tudósító* 1932. március 1. 13., 1933. március 1. 11.

sületnek 6–700 tagja volt,⁷³ ezzel szemben 1940-ben havonta csupán 15–18 olvasó használta, mely két év múlva már 8–12 főre csökkent. 1940-ben 196 kölcsönzés történt, 1942-re ez is lecsökkent 146-ra.⁷⁴ A könyvtáros tisztségét valószínűleg a könyvtár működésének egész időszakában, de legalábbis legnagyobb részében a zárda egyik nővére, Németh Filoména töltötte be.⁷⁵

Bár az egyesület fő célkitűzései között nem szerepeltek szociális jellegűek, de amikor a nehéz történelmi helyzet megkövetelte, a társulat mindig bekapcsolódott a karitatív munkába is. Például az I. világháború idején a pécsi hadikórházak felszerelésére adakozott az egyesület,⁷⁶ a gazdasági világválság éveiben pedig az ínségakció keretében több száz ebédjegy megvásárlásával vette ki részét a karitatív munkából⁷⁷ és tagjai a helyi ferencesek szervezésében szegénygondozó nővéreként környezettanulmányokat végeztek és adományokat gyűjtöttek.⁷⁸ 1940-ben Észak-Erdély visszatérése után az „Erdélyért” elnevezésű hazafias akcióba kapcsolódtak be, amelynek során sok magyaros mellényt és főkötőt készítettek a székely gyermekek számára,⁷⁹ a háborús években pedig szeretetsomagokat, vallásos kiadványokat, szentképeket és érmekeket adományoztak a katonáknak.⁸⁰

Az 1930-as években a létrejövő Actio Catholica⁸¹ más társulatok mellett az Oltáregyletet is erőteljesen be akarta vonni tevékenységébe, némileg közéletibb jelleget adva a tisztán hitbuzgalmi egyesületnek. Erre utal, hogy például 1943. március 25-én az „Actio Catholica szellemében” több helyi katolikus női szervezettel – a Szociális Missziótársulat helyi csoportjával, az Iparosasszonyok és az Úrinők Mária-kongregációjával és az Egyházközségi Hölgybizottságokkal – együtt az Oltáregylet is részt vett a Katolikus Női Nap megrendezésében és lebonyolításában.⁸²

A pécsi Oltáregylet fél évszázados áldásos tevékenységének a II. világháború utáni években szakadt vége. Egyelőre feltáratlanok ennek pontos körülményei, de joggal gyanítható, hogy az egyesület életét – hasonlóan az első világegyházhoz – az 1940-es években is nagyon visszavetette a háborús elszegényedés, melyet súlyosbított a társulat több évtizeden át szolgáló hűségese elnöknőjének, Zichy Lujzának 1946-ban bekövetkezett halála. Bár 1948–49 körül elsősorban templomi ájtatosságok tartásával még működött az egyesület,⁸³ de a létrejövő kommunista diktatúra – a budapesti központhoz hasonlóan – feltehetően hamarosan betiltotta, vagy legalábbis ellehetetlenítette. 1956 nya-

73 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1925. december 1. 4.

74 *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 11.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 16.

75 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1927. július–augusztus 7., 1932. március 1. 13.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 15.; *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 20.

76 *Dunántúl* 1915. január 20. 4.

77 1932 decemberében 200 ebédjegyet vásárolt az egyesület, majd januárban a tagok még további százat és tervbe vették ugyanezt húsvétkor és Úrnapján is.

78 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1933. március 1. 11.

79 *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása* 8.

80 *A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása* 7–8.

81 Az Actio Catholica részletes működését lásd GIANONE 2010.

82 *Pécsi Katolikus Tudósító* 1940. november 3., 1943. március 5.

83 TENGELY 2016. 54.

rán ugyan az Állami Egyházügyi Hivatal engedélyezte a templomok falain belül az Oltáregyletek működését,⁸⁴ de egyelőre nem ismert és további kutatást igényel, hogy a megváltozott társadalmi-politikai-vallási viszonyok között Pécsen sikerült-e tovább működtetni az együletet és a jelenleg a pécsi Székesegyházi plébánián működő Oltáregylet⁸⁵ és a régi társulat között fennáll-e a kontinuitás.

Irodalom

A Pécsi Központi Oltáregyesület 1940. évi kimutatása. Rákóczi Nyomda, Pécs, 1941.

A Pécsi Központi Oltáregyesület 1942. évi kimutatása. Taizs József Könyvnyomdája, Pécs, 1943.

A pécsi Oltáregyesület 1908–1909. évi kimutatása. Püspöki Könyvnyomda, Pécs, 1909.

Az Oltáregyesület tagjainak följajánló imádsága. Pécsi Oltáregylet, Pécs, é. n. [1942].

BALOGH Margit (szerk.)

2008 *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között.* METEM, Budapest.

GÁRDONYI Máté

2010 Katolikus egyesületek története, szerepe, az Oltáregyesület alapítása. In: *Konferencia a Központi Oltáregyesület alapításának 150. évfordulója alkalmából. Örökimádás Lelkészesség, Budapest, 31–36.*

GIANONE András

2010 *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948.* Monográfiák 1. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest.

Imádságoskönyv

1912 *Imádságoskönyv Oltáregyleti tagok számára, egy órának üdvösséges felhasználásával a legméltóságosabb Oltáriszentség előtt.* Pécsi Oltáregylet, Pécs.

KLETT István

1911 *Az Úr nagy kívánsága.* Pécsi Kath. Hírlapkiadó és Nyomda Rt., Pécs.

MAKAY Lajos

1910 *A Budapesti Középponti Oltáregyesület félszázados története 1859–1909.* Stephaneum Nyomda, Budapest.

MÉSZÁROS Kálmán (szerk.)

é. n. *A legfölségesebb Oltáriszentség imádása és az Oltáregyletnek ismertetése.* Szent Család Kis Követének könyvtára. 4. kiadás. Nagy Sándor Könyvnyomdája, Budapest.

MIHÁLYFI Ákos

1923 *A nyilvános istentisztelet.* Szent István Társulat, Budapest.

⁸⁴ BALOGH 2008. 787.

⁸⁵ <https://www.szekesegyhazi-plebania.hu/kozossegi-elet/>; <http://oltaregyesulet.hu/bemutakozas/helyi-oltaregyesuletek-516> (letöltés: 2019. január 29.)

Schematismus

1903 *Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato 1903*. Typis Lycei Episcopalis, Quinque-Ecclesiis.

1914 *Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMXIV*. Dunántúl R. T., Quinque Ecclesiis.

1943 *Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMXLIII*. Dunántúl, Quinque-Ecclesiis.

SZILVEK Lajos

1907 *A szent mise*. Pécsi Oltáregylet, Pécs.

Tájékoztató

1925 *Tájékoztató az Oltáregyesületről*. Pécs (Csorba Győző Megyei Könyvtár Helytörténeti Gyűjtemény Aprónyomtatványtára).

TENGELY Adrienn

2016 A hitbuzgalmi társulatok történetének vázlata a Pécsi egyházme-gyében (19–21. század). In: AMBRUS László (szerk.) *Egyháztörténeti tanulmányok*. Líceum Kiadó, Eger, 33–63.

2017 A ferences világi harmadrend Pécsett a két világháború között. In: PILIPKÓ Erzsébet – FOGL Krisztián Sándor (szerk.) *Vallásos kul-túra és életmód a Kárpát-medencében 10*. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 185 – 208.

Útmutató

1915 *Útmutató a magyarországi Oltáregyesületek szervezésére*. Budapesti Országos Középponti Oltáregyesület, Budapest.

Vezérkönyv

1895 *Vezérkönyv a legfelségesebb Oltáriszentség folytonos imádása és a sze-gény templomok felszerelésére Budapesten alakult oltáregylet tagjai számára*. Buzárovits Gusztáv könyvnyomdája, Esztergom.